№ 64
Šv. Kazimiero Draugijos išleidimas.

Marijonu Moksleiviu
Knygynėlis №

PRADŽIA IR IŠSIPLĖTOJIMAS PROTESTANTIZMO

Lietuvoje XVI amž.

(*HISTORIŠKAS PIEŠINĖLIS*)

STUDIUM

Parašė
KUN. A. DAMBRAUSKAS.

Perspausta iš „DRAUGIJOS“.

KAUNAS,
Saliamono Banaičio Spaustuvė
1909.

Pradžia ir išsiplėtojimas protestantizmo Lietuvoje XVI amž.[1]).

(Historiškas piešinėlis.)

Lietuvos historijoje XVI amž. randame du labai svarbiu faktu: iš vienos pusės nepaprastai greitą protestantizmo prasiplatinimą, iš kitos—lygiai staigų katalikystės atgijimą. Kaip viskas, taip ir tuodu faktu turėjo be abejo savas priežastis. Kokios gi jos buvo?

Vysk. Valančius savo „Žemaičių vyskupystėje" (Dalis I, §§ 55—67) pirmutinį tų dviejų faktų aiškina tikrai peiktinu Bažnyčios dalykais nesirūpinimu vysk. Jurgio Petkevičės (1567—1576), antrąjį gi — nepaprastai uolum ir tikrai apaštališku vysk. Merkelio Giedraičio (1576—1609) ganytojavimu.

Be abejo tame yra nemaž tiesos. Miręsis 11 d. 1609 m. Giedraitis tikrai buvo Dievo Apveizdos siųstasis vyras, kurs savo dievobaimingumu ir darbštumu baigiančią nykti Lietuvoje katalikystę tikrai atgaivino, naujas jiegas jai įkvėpdamas. Bet nuversti visa kaltė už katalikystės žlugimą antroj pusėj XVI šimtmečio ant vieno vysk. Petkevičės būtų ir neteisinga ir nemoksliška. Nes tokius faktus kaip—vieno tikėjimo žlugimas ir kito jo vieton įsivyravimas—paprastai gimdo ne viena koki priežastis nei vienas asmuo, bet įvairios historiškos aplinkybės ir tam tikras kulturinis vietinės visuomenės stovis.

---

[1]) 1909 m. gegužio 11 d. sukako lygiai 300 metų nuo mirties garbingojo katalikystės Lietuvoje atgaivintojo vysk M. Giedraičio. Kadangi spėta, jog tą pačią dieną bus daromi kai-kur ir „Giedraičio vakarai" su tam tikrais skaitymais, todėl „Dr". redakcija, norėdama pagaminti medžiagos tiems skaitymams pasirūpino išanksto atspausti šį straipsnį. Red.

Taip buvo ir pas mus XVI amžiuje. Prie katalikystės žlugimo prisidėjo tuomet ne vien dvasiškos vyriausybės apsileidimas, bet ir kitos, kol kas maž da teištirtos vietinės sąlygos—politiškos, socïališkos, juridiškos, tautiškos ir bažnytinės. Tatai atiduodami prideramąją garbę vysk. M. Giedraičiui, kaipo tikram katalikystės atgaivintojui Lietuvoje, stengsimės čia nors trumpai parodyti, kokiose sąlygose jisai gyveno ir veikė. Nes kaip anot Goethės—negalima dainiaus suprasti neaplankius jo krašto, taip lygiai ir nuopelnai tokio žymaus veikėjo kaip vysk. Giedraitis, negalima teisingai svarstyti, gerai nepažinus gadynės, kurioje jam teko gyventi ir veikti.

I.

XVI šimtmečio pradžioje katalikiškoji Lietuvos bažnyčia buvo padalinta į dvi vyskupiji: Vilniaus ir Medininkų bei Žemaičių. Vilniaus vyskupijai priklausė dabartinės gubernijos: Vilniaus, Minsko, Gardino Mohilevo, Vitebsko ir dalis Kauno, būtent Panevėžio, Ukmergės, Ežerėnų ir Kauno apskričiai. Žemaičių vyskupija turėjo apėmusi dabartinius Šiaulių, Telšių ir Reseinių apskričius, dalį Kauno ir Panevėžio apskričių iki Nevėžiai; be to jai priklausė kai-kurios Užnemunio bažnyčios, k. a. Virbalio, Naumiesčio, Zapyškio ir artimiausios Prusijos krašto. Abi tiedvi vyskupiji, draugiai su kitomis Lietuvos dalimis 1385 m. prijungta prie Lenkijos, bet tomis sąlygomis, kad abi tauti lietuvių ir lenkų, turėdami bendrą senatą ir naudodamiesi bendromis laisvės teisėmis, kiekviena skyrium valdysiantis savais įstatais.

Tie senovės lietuvių įstatai ir papročiai, gyvavusieji dar prieš unijai įvykstant, XVI amž. pradžioje vienon vieton surinkti ir lenkų karalių patvirtinti—davė pradžią Lietuvos teisių kodeksui, kurio lietuviai tvirtai ir laikėsi. Per tatai Lietuva savo teismuose ir valdymos būde daugelyje dalykų skyrėsi nuo Lenkijos.

Svietiškoji valdžia Lietuvoje buvo anoj gadynėj sutvarkyta šitokiu būdu: Visa didžioji Lietuvos kunigaikštija dalinos į karvedijas (województwa), kurių centrais buvo didesnieji miestai, k. a. Vilnius, Trakai, Naugardėlis ir k. Karvediją valdė karaliaus renkamasis k a r v e d y s (wojewoda); jo priedermės buvo—karės metu—organizuoti savo srities kariumenę, vesti

[1]) Žemiau paduotas žinias imame iš hektografuotų prof. kun. Ž o n g o l a v i č ė s lekcijų. Labai gaila, kad negalėjome gauti paties tų lekcijų originalo, autoriui savo rankraštį sunaikinus. R e d.

ją mušin, o ramiam laike—prižiūrėti tvarkos ir ramybės, malšinti, jei to prireiktų net ginklu, visokias tarp piliečių susirėmimus ir riaušes, teisti savo srityje didesniuosius prasikaltimus, k. a. padegimus, plėšimus, žmogžudystes ir t. p.

Karvedija dalinos į apskričius (powiaty), kuriuos valdė karaliaus skiriamieji seniunai (starosta), turintieji savo apskričiuose beveik tokią-pat juridiškai-administratiwišką valdžią, kokią turėjo karvedžiai savo karvedijose. Be to didesni miesteliai ir pilis (zamki) buvo pavedama valdžiai pilies vyrų (kasztelan); ta pareiga paprastai jungdavos su seniūno bei karvedžio pareigomis.

Viršiausiu ir gerbiamiausiu Lietuvos valdininku skaitės vyriausasai Lietuvos kariumenės vadas (hetman), kursai karės metu turėdavo beveik neapribotą diktatorišką valdžią.

Administratiwiškas Žemaitijos surėdymas buvo bent kiek kitoks. Ji nebuvo padalinta į karvedijas, bet skaitės atskira seniūnija ir senovės dokumentuose vadinos stačiai Žemaičių žemė, arba seniūnija (starostwo Żmudzkie). Ją valdė išpradžių karaliaus skiriamasai, o paskui (nuo 1644 m. Vladislovui IV sutikus duoti tam tikrą privilegiją) žemaičių ponijos renkamasis didysis seniūnas, turėjęs tokią-pat valdžią, kokią kitur turėjo karvedžiai. Visa Žemaičių seniūnija buvo padalinta į 12 apskričių, kuriuos valdė mažesnieji seniūnai. Ginčams apie žemių bei miškų ribas išrišti Žemaitija turėjo savo 12 tėvūnų (tijunų), kurie pasikvietę iš šalies tūlą vyrų skaitlių pildydavo teisėjų funkcijas.

II.

Iš sociališko atžvilgio visa Lietuva dalinos į tris luomus: dvasiškijos, didžiūnijos (stan senatorski) ir vytijos[1]) bei bajorijos (stan rycerski albo szlachecki). Bajorija (szlachta) privalė savo lėšomis ir jiegomis ginti tėvynę nuo priešų; ta priedermė buvo bendra visiems bajorams, taip kad žodžiai vytis ir bajoras buvo synonymai. Kasmet apie šv. Mykolą tam tikroje vietoje buvo daroma visos Lietuvos bajorijos peržvalga: visi turėdavo ten atvykti raiti, apsiginklavę. Kas neatvykdavo, užsitraukdavo nešlovės žymę (infamia). Ramiam laike bajorijos jaunuomenė darbuodavos namie, bet dažniaus parsisamdydavo kareiviauti karaliaus rūmuose, arba kokio karvedžio bei seniūno pilyje. Kilus gi di-

[1]) Vytis — rus. vitiaź — rycerz.

džiam Viešpatijos pavojui, visa bajorija turėdavo ginkluoties ir eiti kovotų su neprieteliu.

Tokiu būdu pripratusi nuo jaunystės ginklus vartoti ir beveik nuolat dalyvaudama įvairiose karėse, bajorija skaitės viešpatijos „jiega ir tvirtybė". Taip į save bežiūrėdama, ji, kaipo atlyginimą už savo kariškuosius nuopelnus, įgavo įvairias liuosybes ir privilegijas. Pagal tas privilegijas nebuvo leista atimti iš bajoro turtas be teismo, nei bajoras areštuoti, nei kalėjiman įmesti, negut vien už kai-kuriuos didesnius įstatuose nurodytus prasikaltimus. Bajorai buvo paliuosuoti nuo mokesčių, rinkliavų, važtos ir kitokių viešpatijos naudai uždedamųjų priedermių. Visos augštesnės vietos taip dvasiškoje taip svietiškoje hierarchijoje buvo vien tik bajorams teprieinamos; net ir pats karalius neturėjo teisės skirti vyskupais, kanonikais, karvedžiais, seniūnais, pilies vyrais ką-kitą, kaip tik vien bajorus; iš jų vienų buvo ir senatas sudėtas.

Savo reikalams aprūpinti bajorai paskirtais laikais ir šiaip jau kokiam svarbesniam klausimui iškilus, darydavo savo susirinkimus „seimeliais" (sejmik) vadinamus, kurie tęsdavos per 4 dienas. Vasario 2 d. suvažiavę į Reseinius tam tikrame rūme, kurs vadinos „karališkuoju", rinkdavo teisėjus žemiečių ir miestiečių teismams (sądy ziemskie i grodzkie), o taipogi teismams bendriesiems (sądy generalne), kurie irgi Reseiniuose atsibūdavo. Apeliuoti iš čia buvo galima į viršiausį Lietuvos teismą, kurs „Vilniaus Tribinolu" vadinos. Dalykai paliečiantieji visos Lietuvos reikalus svarstyta didžiuose Lietuvos susivažiavimuose (sejm walny), kurie įvykdavo Vilniuj kas antri metai ir tęsdavos po 6 savaites. Pagalios—dalykai paliečiantieji visos viešpatijos reikalus, k. a. naujų įstatų leidimas, naujų mokesčių užkrovimas, karės vedimas, karaliaus rinkimas—buvo svarstomi visuotinuose abiejų tautų bajorijos „seimuose", kurie išpradžių sušaukinėta Varšavon, o vėliaus dusyk Varšavon, o trečią kart Gardinan. Tuose seimuose, neskaitant didžiūnų bei senatorių, prie kurių prigulėjo ir vyskupai, turėjo teisę dalyvauti visi karvedžiai, seniūnai, pilies vyrai, o taipogi ir taip vadinamieji d e l e g a t a i ž e m i e č i a i, kuriuos kiekvienas apskritys savo „seimeliuose" po du tam tyčia rinkdavo. Jie turėjo teisę duoti seime balsą už tai, kas jų apskričiui naudinga ir atmesti tai, kas jiems rodydavos priešinga Viešpatijos įstatams, bajorų liuosybėms ir t. p. dalykams. Tie atstovai, sugrįžę iš seimo, turėdavo vietiniuose tam tyčia sušaukiamuose seimeliuose pranešti rinkikams apie savo veikimą seime ir apie visa kas ten nuveikta. Ilgainiui bajorija per tuos visuotinus seimus įgijo tokią liuosybę, kuri

stačiai virto į biaurią ir viešpatijai kenksmingą sauvalią bei anarchiją. Mat ir pats karalius nebegalėjo jau be seimo nei naujais įstatais pikta prašalinti, nei uždėti naujų mokesčių viešpatijos reikalams, nei apšaukti karę, nei pavojui atsiradus paliepti visuotiną kareivių rinkimą. Įsimylėjusi neapriboton liuosybėn bajorija visuotinuose seimuose pasigamino sau įstatus, kuriais atėmė iš karaliaus galę panaikinti kokią-nors valdišką šiltą vietelę, pakelti ką-nors į bajorus be bajorijos žinios; o iš kitos pusės—ji apribojo karalių taip, kad jis neturėjo teisės nei skirti į augštesnes vietas ką kitą, kaip tik vietinę bajoriją ir tai vietinės srities ribose[1]), nei tas vietas iš bajorų atimti be teismo. Dėlei tokios tvarkos, kur nebuvo jokios tvirtos valdžios, neįstabu, kad ir protestantizmas labai lengvai galėjo tuomet pas mus prasiplatinti. Mat kiekvienas Lietuvos ponas skaitės karaliuku ir savo srityje darė ką tinkamas.

III.

Dvasiškija Lietuvoje kaip ir Lenkijoj turėjo užėmusi terp luomų pirmą vietą. Vilniaus ir Žemaičių vyskupai, buvo draug ir Viešpatijos senatoriai; jų vietos senate skaitės net augštesnės negu svietiškųjų. Vyskupijos, vienuolijos, kanonijos buvo gausiai karalių ir didžiūnų turtais apdovanotos. Kaip jau augščiaus minėjom, bajorija išgavo iš karalių privilegijas, kad į visas augštesnes bažnytinėj hierarchijoj vietas būtų skiriami vieni tik bajorai. Tos privilegijos ilgainiui patvirtintos tapo paties Apaštališkojo sosto ir įtrauktos Lietuvos statutan. Iš kitos pusės—kadangi vyskupai skaitės draugiai ir viešpatijos senatoriais, tatai karaliai pasisavino sau teisę rinkties kandidatus į vyskupus. Per tai į vyskupus nesyk patekdavo ne tie, kurie dora ir mokslu atsižymėdavo, bet tokie, kurie karaliui bei jo dvariškiems mokėdavo geriaus įtikti. Tatai neįstabu, jog Lietuvos vyskupų tarpe randame kartais visai nesubrendusius vaikinus, k. a. Joną Vilniškį 17 metų, arba vyrus be doros ir mokslo. Tiesa, kanonikų, prelatų, klebonų paskirimas nuo vyskupų priklausė, bet jie turėdavo šias vietas pavesti vien tiems, kuriuos karalius, arba didžiūnas, bažnyčią statydinusieji ar kanoniją įrengusieji, rekomenduodavo (jus patrona-

[1]) Lietuvoj ne lietuvis jokios valdiškos vietos negalėjo gauti. Sk. Litewski statut; rozdz. 3. art. 12.: „My Hospodar obiecujemy i slubujem pod przysięgą naszą, iż w tym Panstwie Wielkiem Xięstwie Litew. dostoyności duchownych y świetskich zamków, dworów, gruntów, starostw, posessyi cudzoziemcom y zagranicznikom, ani sąsiadom tego państwa dawać nie mamy. Ale to wszystko dawać będziem tylko Litwie, Rusi, Żmudzi".

tus). Iš čia tarp vyskupų ir „patronų“ nesyk kildavo ginčai ir anos vietos tekdavo gan dažnai kandidatams visai to nevertiems. Tokie kanonikai ir prelatai dažnai stengdavos vyskupų valdžią apriboti. Iš čia terp vyskupų ir kapitulų kildavo ilgi ginčai.—Žemesnėji dvasiškija—katedrų ir parapijų vikarai, kilusieji iš liaudies, pildydami dvasiškas priedermes už tam tikrą algą, ir neturėdami vilties susilaukti kada-nors klebonijos bei kanonijos, neapkentė augštesnėsės dvasiškijos ir panešėjo daugiau į samdininkus, negu į Kristaus tarnus. Seminarijų beveik nėsant, žemesnėji dvasiškija, vien tik latiniškai šiek tiek temokanti, buvo šiaip jau tamsi ir neišlavinta. Tatai neįstabu, jog toki dvasiškija negalėjo pasekmingai ūmai užplūdusio protestantizmo atremti.

Iš kitos pusės negalima čia užtylėti ir kitas svarbus faktas. Dvasiškijos luomas galingas iš teisiško ir medžiagiško atžvilgio, nuolat kovojo su ponija. Pirmučiausia ir nuolatinė priežastis ginčų terp dvasiškijos ir ponijos—buvo jurisdikcijos sritis bylose. Pagal bažnyčios įstatų dvasiškus prasikaltimus k. a. herezį, apostaziją, blevizgą prieš Dievą, jei jais prasikalzdavo net ir svietiškas asmuo, turėdavo teisti dvasiškasai teismas. Dvasiškius gi net ir už nebažnytinius prasižengimus k. a. už vagystę, plėšimą, žmogžudystę—galėjo teisti vien dvasiškija. Todėl kilusią terp dvasiškio ir svietiško asmens bylą turėdavo teisti dvasiškasai teismas. Bet Lietuvos ponija nenorėdavo pasiduoti dvasiškiems teisėjams, ir traukė dvasiškius savo svietiškan teisman, kurio dvasiškiai savo žaru atsisakydavo klausyti. Po ilgų ginčų terp dvasiškijos ir svietiškijos Lietuvos teisdavystė išrišo klausimą, pripažindama viršų svietiškajam teismui. Nuspręsta tapo, jog vyskupai nuskriaudusieji svietiškąjį asmenį bus karaliaus teisiami, o dvasiškijos prasižengimus teis vyskupas, ale pagal svietiškąjį teisių kodeksą, bet vyskupo nuteistasis turės teisę apeliuoti į Vilniaus Tribunolą, sudėtą iš 3 dvasiškių ir 3 svietiškųjų; svietiškieji gi nuskriaudusieji dvasiškį bus traukiami ne į dvasiškąjį, bet į svietiškąjį teismą.—Tų parėdymų, kaipo prieštaraujančių kanoniškoms teisėms, dvasiškija negalėjo priimti; iš čia kildavo nuolatini susirėmimai, įpač h e r e z i e s b y l o s e. Herezis net tuolaikiniame svietiškame kodekse skaitės didžiausiu prasikaltimu; heretiką paprastai bauzdavo kuoaštriausiai, kaipo „karališkos didenybės (t. y. Dievo) pažeidėją“. Teisti heretiką — buvo priedermė dvasiško teismo, kursai atkaklius heretikus viešai atskirdavo nuo Bažnyčios. Toksai nuo Bažnyčios atskirtasis sulig civiliško parėdymo 1433 m. karaliaus Jagėlos išleistojo, jeigu į metus po savo atskirimui nuo Bažnyčios nepasitaisyda-

vo, užsitraukdavo ant savęs bausmę turtų konfiskavimo. Bet ponija nuo Bažnyčios dėl herezies atskirtoji nenorėdavo pripažinti dvasiškojo teismo kompetencijos; todėl atsišaukdavo prie to paties karaliaus 1422 m. suteiktos ponijai privilegijos, kurioje terp kitko buvo ir šitie žodžiai: „niekados jokio mūsų pavaldinio turtų nekonfiskuosime dėlei jokių prasižengimų ir kaltčių be bylos ištyrimo ir teismo nusprendimo“, nurodinėdama, jog ji tapo nubausta turtų konfiskavimu ne svietiškame karaliaus teisme, bet dvasiškame ir kad per tai tas bažnytinio teismo nusprendimas negal turėti jokių civiliškų pasekmių. Apie tą svarbų reformacijos laike klausimą buvo terp dvasiškijos ir ponijos labai daug ginčų seimuose 1519, 1532, 1533 m. ir k.

Kita priežastis ginčų terp dvasiškijos ir ponijos — buvo mokesčiai karės reikalams. Pagal bažnytinius kanonus — svietiškoji valdžia netur teisės apkrauti mokesčiais žemės bažnyčioms priklausančios (privilegium immunitatis ecclesiasticae). Bet ponija, ant kurios gulėjo sunkenybė tėvynės gynimo, skaitė neteisingu dalyku, kad bažnyčių žemės nuo mokesčių viešpatijos reikalams būtų paliuosuotos. Todėl ponijai to geidžiant ir padedant, buvo išleisti civiliški įstatymai, kuriais paliepta, idant dvasiškiai, valdantieji nejudomus turtus, mokėtų viešpatijos iždui lygiai su svietiškaisiais. Dvasiškija gindama savo teises, kiek galėdama spirėsi prieš tuos parėdymus, nemokėdama uždėtų mokesčių, neduodama maisto prisiųstiems kareiviams ir net atskirdama nuo bažnyčios jų vadus, kaip tai padarė Vilniaus vyskupas Brzostowskis su Kaz. Sapieha 1694 m.

Be besipešančių terp savęs ponijos ir kunigijos buvo dar Lietuvoje miestelėnai ir kaimiečiai. Apie jų padėjimą nėra ką daug pasakoti. Užteks čia nurodžius, jog jis buvo tikrai pagailėtinas. Mat miestelėnai ir kaimiečiai nesiskaitė net atskiru viešpatijes luomu. Miestelėnai, tiesa, turėjo da šiek-tiek laisvės, nes valdės tam tikrais įstatais, vadinomais „magdeburijomis“ (magdeburskie prawo). Bet kaimiečiai ūkininkai, nuo XV amž. pradedant, palengvėl praranda net laisvę persikelti iš vienos vietos kiton, o nuo pusiau XVI amž. patenka galutinai ponų vergijon netik iš sociališko, bet ir iš tikėjimiško atžvilgio; mat ponai įgauna teisę teisti ir bausti savo baudžiauninkus net ir tikėjimo dalykuose.

IV.

Matėme augščiau sociališkojo Lietuvos gyvenimo sąlygas. Pažiūrėkim dabar, koksai buvo katalikų tikėjimo padėjimas Lietuvoje XVI am. pradžioje.

Historija parodo, jog Lietuvoje, dar jai nesusijungus su Lenkija, katalikystė jau buvo pradėjus platintiesi. Tai aišku kad ir iš to, jog Lietuvos kuunigaikštis Mindaugas 1253 m. buvo priėmęs krikštą ir Inokenčio IV paliepimu, pakeltas į Lietuvos karalius, iškilmingai apvainikuotas tapo. Katalikų tikėjimui Lietuvoje platinti buvo paskirtas pirmutinis Lietuvos vyskupas Vitas. Kiek vėliaus D. L. Kunigaikštis Gediminas po kelissyk rašė popiežiui Jonui XXII laiškus, prašydamas prisiųsti misionorių franciškonų, kurių Vilniuj matomai XIV amž. jau gana daug būta. Galop 1386 m. „po aušrai nušvitodiena“ — Jogėla prijungė galutinai lietuvių tautą prie katalikų Bažnyčios. Draugiai su Vytautu, didžiūnais ir kunigais, daugiausiai franciškonais, kurių daugumas lietuviškai visai nemokėjo, Jogėla, pildydamas pamokslininko priedermes, atvyko iš Vilniaus į Žemaitiją, skelbdamas evangeliją savo pavaldiniams. Metuose 1389 tapo įsteigta Vilniaus vyskupija. Žemaičiai gi Jogėlai pasitraukus vėl atkrito pagonijon ir išvarė katalikų misionorius. Patyręs apie tai, Jogėla turėjo antrą kartą su Vytautu keliauti Žemaitijon, kur didelę daugybę žemaičių apkrikštydinęs, pastatydino 8 bažnyčias (Kelmėj, Vielionoj, Lūkėj ir k.) ir galop popiežiui Martinui V leidžiant įsteigdino Žemaičių vyskupiją. Pirmutiniu jos vyskupu išrinktas tapo lietuvis Motiejus iš Vilniaus; jisai turėjo gyventi Medininkuose arba Varniuose. Kunigų ir bažnyčios užlaikymą gausiai aprūpino Vytautas. Abi vyskupiji Žemaičių ir Vilniaus juridiškai pavestos tapo Gniezniškio primato-antvyskupio globai.

Iki reformacijos gadynei katalikų tikėjimas buvo gan pasekmingai prasiplatinęs Lietuvoje, nors senovinė pagonystė nevisiškai davės išnaikinti. Tam nėr ko stebėties — nes nei Vilniuj nei Varniuose nebuvo dar seminarijų tam tikriems misionoriams prirengti. Vyskupai, kaipo viešpatijos senatoriai, buvo užimti svietiškais dalykais, liaudis tvirtai laikėsi savo senovinio tikėjimo. Bažnyčių buvo permaž, įpač Žemaitijoj. Tatai nemaž randame žinių, jog prieš reformacijai prasidedant terp lietuvių būta dar gana daug stabmeldžių. Iš antros pusės negalima užtylėti ir to, jog tarp naujai apsikrikštijusių ir katalikų tikėjime išauklėtų lietuvių į trumpą laiką atsirado nemaž vyrų, atsižymėjusių augšta dora ir net gyvenimo šventumu, k. a. karalaitis Kazimieras 4 kovo 1484 m. popiežiaus Leono X šventu apskelbtas, Mikolas Giedraitis † 1483, Cyprianas Vilniaus pavyskupis, Angelas Ostrovskis † 1479, ir kiti mirusieji in odore sanctitatis. Per visą XV amž. katalikų, tikėjimas jokių herezių nėtramdomas (nes keleto nežinomų husitų nėr ką

skaityti) išsiplatino beveik po visą Lietuvą. Tą jo plėtojimos sutrukdė bent kiek protestantizmas, bet kaip žemiau pamatysime — irgi ne ilgam. Ne pro šalį čia bus paaiškinus, iš kur protestantizmas pas mus atsirado?

V.

Protestantizmas pradėjo Lietuvoje platintiės pirmučiausia miestuose. Lenkijoj tas naujas mokslas pasirodo jau 1519 m. Atnešė jį vokiečiai amatninkai ir ponijos vaikai išsiųsti mokyties į Vokietijos universitates Vitembergo, Leipcigo ir k. Norėdamas tai klaidatikystei užkirsti kelią dievobaimingas karalius Zigmuntas I (1517—1548) Torno seime 1540 m. išleido parėdymą, uždrauzdamas „tulo vienuolio Martino Luterio veikalus pirkti, pardavinėti ir Lenkijon traukti"; o neklausantiems to parėdymo paskirdamas baismę turtų konfiskavimo ir iš Lenkijos ribų ištrėmimo. Nežiūrint į tai Lutero mokslas metuose 1520 įsibrauna jau ir Lietuvon. Mat tokiuose miestuose kaip Vilnius, Kaunas būta tuomet gana daug šotlandiečių, italų, vokiečių, įpač amatninkų ir prekijų, kurie turėdami nuolatinius susinešimus su Vokietijos protestantais, inešė jų mokslą ir mūsų kraštan. Metuose 1540 terp vokiečių apsigyvenusių Vilniuj daug jau randame protestantų. Šv. Onos bažnyčioj du pamokslininku iš franciškonų pradeda, nors neaiškiais žodžiais, skelbti naują tikybą. Vilniaus vyskupas Jonas (1519—1533) metuose 1523 skundžiasi, kad daug esą atsiradę tikėjimui pavojų ir todėl gina, idant į mokyklas nebūt priimami „nežinomi mokytojai". Bet į trumpą laiką naujas mokslas numetęs nuo savęs slapties kaukę, ima viešai platinties įgijęs garsius mokytojus k. a. Rapageloni, Mažvydą, Kulvietį.

Stanislavas Rapagelonis, lietuvis, buvo išpradžių vienuoliu franciškonu, bet paskui metęs vienuolyną, nuvyko Vitembergan; ten klausė paties Lutero, priėmė jo mokslą ir gavęs nuo Lutero teologijos daktaro laipsnį, sugrįžo apie 1525—1528 m. Vilniun. Čia draug su tūlu Jurgiu Mažvydu atvirai skelbė protestantizmą.

Bet tuodu naujo apaštalu kur-kas pralenkė mokslu ir iškalba Abraomas Kulvietis, Erazmo Roterdamiečio ir Melanchtono mokytinis. Jis apie 1538 m. atvykęs Vilniun įsteigė mokyklą, kurioje turėjo apie 60 mokytinių. Taja mokykla ir savo pamokslais jis nemaž prisidėjo prie praplatinimo protestantizmo Vilniuje.

Bet tam pačiam laike atsiranda ir Katalikų Bažnyčioje garsus apgynėjas Povilas Algimantas, Alsėnų kunigaikštis, kur-

sai m. 1535 tapo Vilniaus vyskupu (1535—1555). Jam patariant karalius Zigmuntas I m. 1538 užgynė, idant nieks nedrįstų Lutero, Anabaptistų ir kitų heretikų mokslus išpažinti, platinti, herezies pritarėjus pas save priimti ir šelpti, o neklausantiems to parėdymo — paskyrė bausmę, turtų konfiskavimo, ištrėmimo ir bajorystės atėmimo. Antru gi parėdymu didžiausiomis bausmėmis uždraudė bajorijos jaunuomenei važiuoti mokyties Vitembergan, Leipcigan ir į kitas vietas, klaidatikystės užkrėstasias, o esantiems ten paliepė į pusę metų grįžti atgal tėvynėn. Tas pats Algimantas su savo pavyskupiu Cyprianu, didžiai dievobaimingu vyru, taip energiškai subruzdo katalikų tikėjimą ginti, kad garsiausieji protestantizmo apaštolai k. a. Kulvietis ir Rapagelonis turėjo pasitraukti į Prusiją, o kiti jau viešai skelbti savo mokslo nebedrįso. Protestantizmas rodės nuslopintas. Bet tas laikinis aptylimas — buvo naujos kilsiančios audros pranešėju.

Metuose 1544 atvyko Vilniun ir apsigyveno Zigmuntas II Augustas, D. Lietuvos kunigaikštis ir būšiąs Lenkų karalius. Vos 24 metus tesukakęs atsižymėjo jisai neprastais gabumais, bet, deja, buvo seniai užsikrėtęs tūlu indiferentizmu tikėjimo dalykuose. Lenkijoj mat protestantizmas buvo jau gerai įsikerėjęs; žymiausieji didžiūnai k. a. Zebrzydowskiai, Firlejai, Zborowskiai, Tęczynskiai, Olesnickiai ir k. jau buvo protestantizmo pasekėjai. Kai-kurie vyskupai buvo irgi įtarti kaipo naujam mokslui prielankus; tūli vienuoliai ir kunigai, k. a. garsusis Orzechowskis, metę kunigystę vedė pačias. Protestantizmas pasiekė net paties karaliaus rumą. Zigmunto I žmona, karalienė Bona, italietė, nors ir katalikė, bet norėdama viešpatauti ir turėti įtekmę ant savo sūnaus Zigmunto, pavedė jį globai Franciškaus Lismanino, Lenkų fraciškonų provincialo, slapto heretiko. Šis būdamas karalienės ir Zigmunto nuodėmklausiu turėjo nemažą įtekmę ant jaunučio Zigmunto tikėjimo dalykuose. Tam Lismaninui veikiant, Luteras dedikavo Zigmuntui savo biblijos vertimą; Kalvinas — savo vertimą Gromatos Žydams. Lismaninui tarpininkaujant Kalvinas su Zigmuntu gan ilgai laiškais susirašinėjo ir karališkąjį kningyną protestantiškais veikalais aprūpino.

Šiam tat naujatikiams prielankiam kunigaikščiui Vilniun atvykus, Lismaninas su dviem kitais pamokslininkais Jonu Kosmiu ir Laurinu Diskordijum pradėjo platinti Kalvino mokslą, davinėdami žmonėms skaityti protestantiškas kningas iš kunigaikščio kningyno.

Tame laike gyveno Vilniuj du Radvilu Zigmunto dėdės, galingiausi Lietuvos kunigaikščiai — Mikalojus Radvilas Juo-

dasai ir Mikalojus Radvilas Rausvasai, taip praminti nuo barzdų varsos. Su Rausvojo seserim Barbora Zigmuntas buvo slaptai apsivedęs. Abudu gi Radvilu buvo didžiausi Zigmunto prieteliai. Radvilas Juodasai, Vilniaus karvedys ir D. L. Kunigaikštijos Kancleris, ilgai gyvendamas užrubežiuose, užsikrėtė kalvinizmu ir 1554 m. viešai su savo žmona ir sūnum išsižadėjo katalikų tikėjimo. Jisai tat pirma Lukiškyje, paskui ir pačiam Vilniaus miesto viduryje pastatė kalvinų kirkę, kurioje du kunigu atskalūnu Čechaviče ir Wędrychowskis laikė pamaldas ir pamokslus sakinėjo. Žmones traukė čion ne tiek maldingumas, kiek keliamos Radvilo puotos. Turėdami tokius galingus globėjus kaip Radvilai, kalvinai drąsiai šmeižė katalikų Bažnyčią ir jos šventuosius, parsekiojo katalikų kunigus, užpuldinėdavo ant katalikų bažnyčių. Galop taip suterorizavo katalikų dvasiškiją, kad Vilniaus kapituloje vos du beliko kanoniku. Vienas tik vyskupas Algimantas su pavyskupiu Cyprianu rėmės su kalvinais, sakinėjo pamokslus, išleidinėjo raštus, globė ligonius, įpač maro metu.

Kaip drąsus ir uolus buvo vysk. Algimantas parodo šis atsitikimas. Metuose 1552 Radvilas Juodasai prikalbėjo karalių atjoti į kalvinų kirkę. Sužinojęs apie tai vysk. Algimantas, apsivilkęs vyskupiškais rūbais su pavyskupiu Cyprianu ir kunigais — išėjo pasitikti jojantį karalių. Karaliui prijojus, vysk. sulaikė arklį už brizgilų ir tarė: „Karaliau, ne tuo keliu tavo bočiai jojo Dievo garbintų, bet tuo — čia parodė katedros bažnyčią; — sveikas palieki motyną ir skubinies prie pamotės“. Išgirdęs tuos žodžius karalius pasuko arklį ir nujojo katedron.

Tečiaus nežiūrint į tai, kalvinizmas vis labyn platinosi. Be Radvilų kalvinais tapo ir kiti Lietuvos didžiūnai, k. a. Kiškai, Chodkevičiai, Sapiehai, Oginskiai, Šemiotai, Gorskiai ir k. Mat jie kaipo Vokietijos universitatėse išauklėti netik patįs naują mokslą priėmė, bet ir terp savo žmonių uoliai jį platino. Tam tikslui jie labiausiai vartojo du įrankiu: m o k y k l ą ir s p a u d ą. Radvilas Juodasai įsteigė pirmutinę Vilniuje mokyklą, kuri tokią įgijo garbę terp kalvinų, kad jie stengės padaryti net iš jos akademiją. Radvilas Rausvasai įkūrė mokyklą Biržiuose. Paskui atsirado mokyklos Brastoje, Nesvyžiuje, Slucke, Siemiatyčiuose. Spaustuvę pirmutinę uždėjo Radvilas Juodasai Brastoje 1558 m., partraukęs iš Krakovo gabius spaustuvininkus Wojewódką ir Murmecijų. Čia atspausta tapo lenkiškoji R a d v i l i n ė B i b l i j a. Nesvyžiuje tas pats Radvilas įkūrė kitą spaustuvę 1562 m., kurioje atspaustas tapo Lutero katekizmas (kirilica) ir nau-

jas lenkų kalba Biblijos vertimas, kurį parūpino kalvinas Budny. Vilniuje kalvinai turėjo 8 spaustuves, iš kur paleista Lietuvon didelė daugybė visokių satyriškų ir polemiškų raštų, ypač prieš kunigų celibatą, popiežių, katalikų apeigas, dogmatus. Katalikams nebuvo kada užpuldinėti ant kalvinų mokslo; jiems rūpėjo vien atsiginti nuo kalvinų priekabių. Kalvinai žiūrėjo į save kaipo į tikrus pergalėtojus: jie buvo ir turtingesni, ir galingesni, ir apšviestesni, netrūko jiems ir savotiško uolumo. Todėl neįstabu, jog Lietuvoje anot tulo anos gadynės rašytojo, prie katalikystės vos viena tūkstantinė dalis beužsiliko.

VI

Taip dalykams stovint Vilniuje neįstabu, jog protestantizmas ėmė smelktiės iš visų pusių ir Žemaitijon. Nauju mokslu žemaičius apšviesti stengės ir protestantai Vilniškiai, ir kuršiškiai, ir prusiškiai. Kaip žinome iš historijos, apie tą laiką atvykus Livonijon dviem Lutero apaštalam Knöpflerui ir Tegetmeieriui, Kardininkų Ordinas su savo didžiuoju Magistru Plettenbergu ir Livonijos antvyskupiu Vilhelmu, broliu Prusų kunigaikščio Alberto, tampa Lutero pasekėjais. Per tai Ryga iš katalikiškojo miesto virsta luteriškų. Iš čia dėka prekijams, lankantiems Žemaitiją, ir žemaičiams apsilankantiems Rygoj — naujas mokslas pradeda palengvėl platintiės ir terp žemaičių.

Bet didžiausias Žemaitijos katalikų bažnyčiai pavojus grumojo iš Prusų krašto. Magistras Kryžiuočių ordino Albertas Brandenburgiškis, jieškodamas pagalbos apsiginimui nuo lietuvių ir lenkų, gan ilgą laiką važinėjo po Vokietiją, pasipažino su Luteru, Melanchtonu, Ossianderiu ir kitais protestantizmo šulais. Visi jie, ypač Luteras, ragino Albertą priimti naują mokslą. Albertui nesipriešinant, Luteras nusiuntė Prusijon savo apaštalus (Petrą Amandą ir k.), kurie su dviem atkritusiais nuo katalikystės vyskupais daugumą prusų prie protestantizmo patraukė. Albertas ilgą laiką svyravo, nes terp kryžiuočių buvo gan daug nenorinčių katalikystės išsižadėti. Bet ant galo 1525 m. metė vienuolio rūbą ir apsivedė. Į trumpą laiką, visa Prusija dėka pamokslininkams, o dar labiaus dėka prievartai iš Alberto pusės — tapo protestantiška. Buvęs kryžiuočių magistras tuo neužsiganėdino. Jisai užmanė ir kaimyniškąją Žemaitiją naujon tikybon patraukti, manydamas, jog tokiu būdu ilgainiui greičiau galės ją prie Prusijos

prijungti. Priėmė tat savo globon pabėgusius iš Vilniaus Rapageloni ir Kulvietį, duodamas jiems vietą profesorių Karaliaučiaus universitatėje, įsteigtoje 1544 m. luteranizmui platinti. Prie tos universitatės įsteigė seminariją tuo tikslu, idant lietuviai čia gavę mokslą ir išlavinimą, galėtų sugrįžę Žemaitijon platinti Lutero mokslą. Karaliaučiaus spaustuvėje pradėta spauzdinti lietuviškos kningos liturgiško ir dogmatiško turinio k. a. Lutero katekizmas (Mažvydžio M.: Cathechizmusa prasty szadei 1547), platesnis katechizmas pamokslininkams (Vilento: Catechismas maszas, dael paspalitų plebonų 1579), Bretkūno „Giesmes duchaunas“ 1579, „Kancionalas“ 1589, Bretkūno Postilla 1591 ir k. Tos kningos imta platinti po Zemaitiją. Ten kur šiandiena Palanga, Kretinga, Salantai, Gintališkiai, XVI amž. jokių dar nebuvo katalikų bažnyčių. Tuos tai miškuose begyvenančius puspagonius žemaičius įsibrovusieji iš Prusijos pamokslininkai protestantai labai lengvai prie savo mokslo patraukė. Luteranizmas taip greitai platinos po Žemaitiją, kad jau 1567 m. protestantai turėjo 10 savų kirkių.

Prusams betraukiant žemaičius prie Lutero mokslo, Lietuvos didžiūnai (Radvilai, Oginskiai, Biskupskiai, Wnuczkai, Pacai), stengėsi savo žaru praplatinti terp žemaičių daugiau ponijai patikusį kalvinizmą. Imdami pavyzdį iš Alberto Brandenburgiškio — jie varu verčia savo žmones prie naujo tikėjimo, atiminėdami iš katalikų bažnyčias. Salantuose Radvilas užgrobia bažnyčios žemę, o pačią bažnyčią sugriauna. Šilave Zofia Wnuczkienė varo lauk vietinį kleboną (Holubką) ir atiduoda Pašušvio bažnyčią kalvinams. Taip-pat Kražiuose, Kelmėje, Kurtavėnuose, Reseiniuose, kalvinai išviję kunigus pasisavino sau katalikų bažnyčias. Virtę kalvinais didžiūnai k. a. Radvilai, Puzinai stato kalvinų kirkes, kurių XVI amž. pabaigoje randame jau 40 su viršum[1]). Vilniaus vyskupijoje katalikų tikėjimą, kaip matėme, gynė energiškai vysk. Algimantas su pavyskupiu Cyprianu. Žemaitijoje gi tokių apginėjų nebuvo. Reformacijos gadynėje (1555—1570) Žemaitija, tiesą sakant, neturėjo savo tikro ganytojo, nes karaliaus 1556 m. paskirtas į žemaičių vyskupus Domaniewskis, buvo lenkas; didiuomenė išreiškė karaliui savo neužsiganėdinimą, kad žemaičių vyskupu paskirtas tapo ne lietuvis. Karaliui vienok diktai prispyrus, Domaniewskis tapo pašvęstas į vyskupus, bet tais pačiais 1556 m. karaliui paliepus iškeliavo Vilniun, kame turėjo pil-

[1]) Kirkių būta — Biržiuose, Šilave, Linkuvoj, Rietave, Gėlave, Goniprave Plungėje, Kartenoje, Kurkliuose, Gruzdžiuose, Radviliškyje, Padubisyje, Kedainiuose, Kolainiuose, Gaurėje, Upitoj, Grinkiškyje ir k.

dyti pareigas teisėjo Vilniaus Tribunole. Pargrįžo Varniuosna 1560 m. jau pasenęs ir per tai gerai užsiimti vyskupijos reikalais negalėjo. Jam 1563 m. mirus karalius jo vieton paskyrė Tykocino kleboną Norkuskį, bet tas nesuspėjęs Žemaitijon atvykti Tykocine 1565 m. užbaigė savo gyvenimą. Po Narkuskio išrinktas tapo kan. Viktorinas Wierzbickis (1565—1567) bet radęs Varniuose terp kanonikų baisiausius nesutikimus ir ginčus, pasirūpino persikelti iš Varnių į Lucką. Galop išrinktas tapo Vilniaus kan. Jurgis Petkevičė. Buvo tai žmogus gana mokytas, bet stebėtinai apsileidęs: retai kas jį bematydavo bažnyčioje, dar rečiaus jis mišias belaikydavo; šv. Rašto niekad neskaitė. Atsidavęs medžioklei per ištisas dienas trankės po aplinkines Alsėdžių girias. Jam vyskupaujant (1567—1574) protestantizmas paplito po visą Žemaitiją. Katalikų kunigai — arba į protestantus išvirto, arba apsivedę gyveno yt šiaipjau žmonės, bažnytiniais dalykais nebeužsiimdami. Papiktinimas buvo taip didis, jog 1576 m. Žemaičių vyskupijoj iš viso vos šeši beliko kunigai, iš kurių 4 gyveno Varniuose, o du likusiuoju bastėsi po vyskupiją, pasilikę be bažnyčių. Per tai, net ir tose vietose, kur visai nebuvo protestantų, k. a. Seduvoj, Vilkijoj, Betygaloj, Krakiuose bažnyčios buvo uždarytos. Nebėsant katalikų kunigų, o protestantams terp savęs nuolat dėl tikėjimo besiginčijant, nelaimingi lietuviai grįžo atgal stabmeldystėn — prie savo šventų ąžuolų ir senovinio Perkūno. Ant Birutės ir Šatrijos kalnų tapo išnaujo sukurta šventoji ugnis, sugrįžo seni vaidilučiai, o su jais ir senovės stabmeldiškos apeigos bei šventės. Katalikystė rodės galutinai Žemaitijoj žlugus.

Tiesa, netrūko sumanymų katalikų tikėjimui sustiprinti ir palaikyti; vyskupai lenkai ir lietuviai darė tame dalyke tarybas, įpač Petrakavo synoduose 1542, 1544, 1547, 1551 m. Išleista ten parėdymai apie kunigų auklėjimą, apie klaidatikių tyrinėjimą, teisimą ir baudimą, apie naujų bažnyčių Žemaitijoj statymą. Bet tie nutarimai, įpač prieš heretikus nebuvo įvykinti, dėlto kad didžiūnai dėl herezies nuo bažnyčios atskirtieji ir kanoniškai nuteistieji, nepripažindami dvasiškojo teismo kompetencijos, atsišaukdavo prie privilegijos „neminem captivabimus nisi jure victum“ ir toliaus klaidatikystę platindavo.

Tiesa, karalius Zigmuntas Augustas patvirtino kai-kuriuos senovės įstatus pasmerkiančius herezį ir net išleido naujus (1550, 1551 m.), kuriuose nuspręsta klaidatikiai ištremti, iš jų turtai atimti; o seniūnams prisakyta—apskųstieji kaipo heretikai — suimti ir vyskupų teismų nutarimai išpildyti. Bet iš-tikrųjų tie parėdymai niekuomet nepildyta. Nes visuoti-

nuose seimuose 1550, 1552, 1555 m. taip karšti terp ponijos ir dvasiškijos kilo ginčai apie dvasiškojo teismo kompetenciją, kad vyskupai įbauginti atsisakė net teisti klaidatikius. Tatai karaliaus parėdymai prieš heretikus seimuose, daugumui žiemiečių delegatų iš kreivaitikių to reikalaujant, atmesti tapo. Galop ir pats karalius nunuosekliai elgės: vieton nubausti heretikus sulig savo išleištų parėdymų, jis jiems nesyk augštas vietas pavezdavo ir atimtas iš katalikų bažnyčias ir žemes klaidatikiams pripažindavo.

50057

Matydami savo silpnybę, jog patįs negalėsią apginti tikėjimo, lenkai ir lietuviai vyskupai kreipės į šv. Tėvą prašydami, kad prisiųstų savo legatą bažnytiniems dalykams sutvarkyti. Popiežiui Povilui IV paliepus, atvyko Lenkijon iš Germanijos Rymo legatas Aloyzas Lippomanas, Veronos vyskupas, atsižymėjęs savo sumanumu bažnytinius dalykus Germanijoje betvarkant. Jis iš pradžių stengės sulaikyti herezies platinimos Lenkijoj ir Lietuvoj aštresniais svietiškos valdžios parėdymais, kuriuos 1556 m. sugebėjo nuo karaliaus išgauti. Bandė taipogi atversti atsiskyrusius nuo Bažnyčios didžiūnus, rašė platų laišką Radvilui Juodajam; bet atsakymo vietoj susilaukė vien išjuokimo; karaliaus gi išleistųjų prieš heretikus parėdymų nieks nepildė. Šalip to mėgino Lippomanas ir kitokio kelio: stengės pakelti tarp kunigų drausmę, apšvietimą, kad jie geriaus galėtų kovoti su klaidatikyste. Bet terp pačių vyskupų rado tris klaidatikystės šalininkus, arba bent iš dalies jai prielankius, daugelis kitų buvo irgi gana abejingi; jiems daugiau rūpėjo kivirčai su kapitulomis negu Bažnyčios reikalai. Legatui patariant buvo padarytas 1557 m. Loviče vyskupų susivažiavimas (Žemaitijos atstovu buvo vyskupas Domaniewskis); bet čion atvykę vyskupai ir kapitulų delegatai darė atskirus be legato susirinkimus. Tuomet Lippomanas, matydamas nieko negalįs nuveikti apleido Lenkiją, atkartodamas pranašo žodžius: „C u r a v i m u s B a b y l o n i a m e t n o n e s t s a n a t a“.

Klaidatikiai iš savo pusės irgi nesnaudė; jiem rūpėjo sustiprinti savo padėjimas juridiškai. Todėl Varšaviniame (1573 m.) disidentų susivažiavime išgavo juridišką tikėjimo laisvės pripažinimą. Karalius turėjo sutikti ir sutiko — būsiąs ramybės sargu terp disidentų ir neleisiąs ką-nors persekioti dėlei tikėjimo.

Klaidatikystė pilnai gavo viršų. B e t n u o t o p e r g a l ė j i m o p r a s i d e d a i r j o s ž l u g i m a s. Iškovota laisvė pasirodė kur-kas pavojingesnė pačiai klaidatikystei, negu katalikų tikėjimui. Štai faktai tos minties priparodymui.

Išpradžių, kaip augščiau matėme, protestantizmas įsibrovė Lietuvon tik dviem savo šakom, būtent luteranizmo ir kalvinizmo pavydale. Bet neilgtrukus abi sekti išsiskaidė į daugybę mažesniųjų sektelių: atsirado karlostadiečiai, osiandriečiai, pusosiandriečiai, puslute-riai, slaptakalviniai ir kitoki. Be to atvyko Zvingliečiai su savo vadu Stankaru, kuriam prielankus buvo Radvilas Juodasai; pasirodė taboritų sekta, kurie „broliais cechais“ vadinos; atsibastė arïanai, nuo savo vado italo Socino socinianais vadinamieji, kuriems taipogi buvo prielankus abu Radvilai ir Kiškai. Iš arïanizmo kilo nauja herezis antitrinitarų, susiskaidžiusių savo žaru į kitas mažesnes sekteles. Retavo tėvūnas Sienickis priskaitė tuomet jau apie 60 įvairių sektų Lietuvoje.

Gavę 1573 m. pilną laisvę visi augščiaus paminėtieji sektantai ėmė terp savęs ginčyties, keikties, kits kitą šmeižti, visaip kiti ant kitų plūsti Neįstabu, jog tokiu būdu surengė sau galutiną žlugimą.

Tuotarpu katalikų Bažnyčia sušaukus Tridentan visuotinąjį Synodą ėme sparčiai rūpinties pataisymu ir sutvarkymu bažnytinio gyvenimo ir veikimo. To synodo nutarimai priimti tapo Lenkijoj 1564 m. Katalikystei ginti nuo priešų pakviesta jezuïtai — iš pradžių Lenkijon, o paskui ir Lietuvon. Vilniaus vysk. Valerïanas Protasevičė (buvęs Žemaičių kapitulos kan. ir Kražių klebonu) kviečia jezuïtus Vilniun. Tam aršiai pasipriešino Radvilas Rausvasai, Vilniaus karvedys, nenorėdamas tų katalikystės apgynėjų miestan įleisti; bet vyskupas surinkęs nemažą būrį savo šalininkų, parkviestuosius jezuïtus viešai Vilniun įvedė ir nupirktuose tam tyčia namuose apgyvendino. Baisiai kreivatikių neapkenčiami ir jauzdami nuolat kabanti ant savęs mirties pavojų, jezuïtai pradeda savo darbą nuo mokyklos įsteigimo. Jos vedėju paskirta St. Varševickį († 1591), gerai mokėjusį graikišką, latiniską ir net etiopiską kalbas. Be to jisai puikiai žinojo protestantų mokslą, nes pats mokinosi Vitemberge ir klausė išguldinėjimų Lutero ir Melanchtono. Metuose 1573 atvyko Vilniun garsusis P. Skarga. Turėdama tokius mokytojus jezuïtų mokykla į trumpą laiką nustelbė kalviniškasias, kurios beveik visai ištuštėjo. Ta jezuïtų mokykla taip pragarsėjo, kad popiežius Grigalius XIII ir karalius Steponas Batorius suteikė jai akademijos vardą. Ilgainiui tų pačių Radvilų ir Sapiehų katalikystėn sugrįžusiųjų gausiai turtais apdovanota — ši mokykla tapo „tikėjimo apginklu, miesto papuošalu ir viso krašto pažibomis“. Tokie vyrai kaip Skarga, Vuikas, Grodzickis.

pramintas Lietuvos apaštalu, Laterna, Vega, Smigleckis ne tik savo pamokslais, bet ir raštais bei viešomis disputomis ima kovoti su klaidatikiais, juos pertikrina ir atverčia. Daugumas išsižada klaidų ir grįžta Bažnyčion. Terp tų randame ir Radvilo Juodojo sūnų Mikalojų, pramintą Našlaitėliu (Sierotka) ir jo tris brolius, iš kurių Jurgis pabaigęs mokslus Ryme tapo paskui Vilniaus vyskupu (1580—1600) ir buvo net pakeltas į kardinolus. Šis tat garbus vyras draug su broliais savo tėvo padovanotus kalvinams turtus, įsteigtas mokyklas ir spaustuves — pavedė katalikams, o norėdamas atlyginti Bažnyčiai tėvo padarytąją blėdį, stengės kur tik galėdamas atpirkti Radvilinės Biblijos egzemplorius ir kitus klaidatikių raštus, kuriuos visus Vilniuj viešai sudegino. Tame pačiame laike katalikystėn grįžta Chodkievičiai pertikrinti jezuïto Poleto, grįžta Oginskiai ir kiti didžiūnai, išėję mokslus jezuïtų akademijoj. Grįžta taipogi nepaprastu būdu Pacai, nes Jonas Pacas juokaudamas šnekoje su Aldobrandinu, popiežiaus legatu išsitarė: „tuomet tapsiu papistu, kuomet sveikas tapsi popiežiumi“. Neužilgo Aldobrandinas tapo iš-tikrųjų popiežium, priėmęs vardą Klemenso VIII ir Pacas, pildydamas savo žodį, atvirto į katalikus.

Pametę klaidatikystę didžiūnai rūpinas ir savo žmones katalikystėn grąžinti. Jezuïtai steigia po visą Lietuvą mokyklas: Slonime, Gardine, Dvinske, Lukščiuose (Illukštoje), Minske, Pinske ir k. Šalip to stengias praplatinti terp žmonių dažnesnį šv. Sakramentų Atgailos ir Eucharistijos vartojimą, kuo nemaž pakelia dorą terp žmonių. Jezuïtų veikimą rėmė ir karaliai varžydami iš dalies klaidatikių liuosybę. Todėl XVII šimtmečio pradžioje protestantizmas ima kas-kart žlugti. Pačiam Vilniuj 1640 m. jau neberandame nė vienos kalvinų kirkės. Jie priversti tampa persikelti už miesto mūrų.

VII.

Negeriau klojos protestantams ir Žemaitijoj. Mirus 1574 m. vysk. Petkevičei, žemaičių vyskupu išrinktas tapo Merkelis[1]) Giedraitis. Jo ilgas vyskupavimas (1574—1609), jo uolus pasišventimas katalikystės atgaivinimui, jo nepaprasti gabumai verste mus verčia terp Žemaitijos vyskupų pripažinti jam pirmąją vietą. Nors kilęs iš Lietuvos kunigaikščių, tečiaus taip buvo tolimas nuo visokios prabangos ir puikybės, kad pats sau patalą klodavos; taip buvo palankus ir gailiaširdis, kad per didesnes šventes rinkdavo į vyskupo rūmus pa-

[1]) Melchior'as,

vargėlius, sodindavo prie savo stalo ir vadindavo juos savo ponais ir geradariais. Pasilsėjęs valandą antrą ant plikos žemės, keldavos naktį ir ilgai melzdavos. Nuo siulomųjų jam augštesnių vietų visada atsisakinėdavo, vien tik Dievo garbės tejieškodamas. Per tai įgijo garsą kaipo tikrai šventas žmogus. Šalip to buvo plačiai žinomas kaipo augštos išminties vyras. Jo nuomonė viešpatijos dalykuose taip buvo branginama, kad jeigu kada jo seime nebūdavo, tai karalius melzdavo jį nors laiške savo pažiūras išdėstyti. Tą tai vyrą ir išrinko Dievas katalikystės atgaivinimui Zemaitijoje.

Tapęs vyskupu ir matydamas, kad kunigų visai nėsą, vysk. Giedraitis, surinkęs Alsėdžiuose keletą vaikučių, patalpino juos savo namuose ir pristatęs kunigą liepė mokinti, kad ilgainiui galėtų juos pašvęsti į kunigus. Pats gi tuotarpu apaštalų būdu lankė savo vyskupiją. Rado visur kuoliūdniausį padėjimą. «Beveik visoje mano vyskupijoje—rašė pats jezuitams —neradau nė vieno, kas būtų išpažintį atlikęs, nė vieno, kas kada-nors būtų priėmęs komuniją, nė vieno, kas mokėtų sukalbėti «Tėvę mūsų» arba nors persižegnoti, jau nekalbant apie tai, kad kas-nors turėtų šiokį-tokį supratimą apie tikėjimo tiesas»[1]). Supagonėjusi liaudis, vyskupą pamačius bėgdavo nuo jo; šiek tiek prijaukinęs drąsesniuosius mokydavo tikėjimo dalykų, o išmokinęs krikštydavo. Norėdamas patraukti prie išpažinties, kurios žemaičiai labiausia bijodavos, davinėdavo jiems mažas dovanėles, įpač kvepalus. Pabaigęs tą savo vyskupijos aplankymą ir išvydęs, jog pats vienas nedaug tenuveiksiąs, kreipės 1583 m. į Vilniaus vyskupą, o 1587 į patį jezuitų jenerolą Kl. Aquavivą, prašydamas, kad prisiųstų kunigų iš Jezaus draugijos. Galop susilaukė trijų jezuitų. Tie vyskupo pasiųsti su didžiausiu vargu ėmė varyti savo apaštališkąjį darbą: į trumpą laiką apkrikštijo 300 lietuvių stabmeldžių, išklausė išpažinties 1100 senių, kurie nei syk savo gyvenime nebuvo išpažinties priėję, atvertė katalikystėn 81 kalviną. Norėdamas naujai atverstuosius katalikus tikėjime užgrūdinti ir nuo klaidatikystės apsaugoti, vietas labiausia protestantizmu užkrestasias k. a. Žagarę, Joniškį, Viduklius, Josvainius, Kėdainius—apsodino kunigais. Paprūsį gi pavedė dviem jezuitam Galminui ir Daugėlai, kuriuodu netik Žemaičius nuo luteranizmo apgynė, bet ir nemaž stabmeldžių apkrikštijo. Suteikęs šiems sutvirtinimo sakramentą, vysk. Merkelis pastatydino bažnyčias Palangoje, Gargždnose, Skuode. Tame dalyke nemaž Giedraičiui padėjo karaliai Batorius ir Zigmuntas III, iš vie-

[1]) Rostowski: Lituanicarum Soc. Jesu historiarum provincialium p. 164.

nos pusės paliepdami didžiūnams užgrobtus turtus katalikų bažnyčioms sugrąžinti, o iš kitos—patis naujai pastatytas bažnyčias turtais apdovanodami. Dvasiškai jaunuomenei išauklėti Giedraitis 1581 m. Vilniuje pastatė namus, kuriuose 12 klierikų iš kapitalo vysk. Petkevičės paliktojo turėjo užlaikymą ir pabaigę mokslus jezuitų kolegijoje, po 10 metų privalė sugrįžti žemaičių vyskupijon. Kitą mažesniąją seminariją įsteigė Varniuose, kur du jezuitu vaikus mokino. Baigiantis savo vyskupavimui Giedraitis turėjo jau nemaž dorų ir mokytų kunigų. Iš jų tarpo labiausia savo raštais atsižymėjo kun. Mikalojus Daukša, išleidęs Vilniuje 1595 m. Ledesmos Katekizmo vertimą, o 1599—savo garsiąją «Postillą» arba verstus iš Vuiko visų metų nedėldieniams ir šventėms pamokslus.

Be jezuitų, išsisklaisčiusių net ir po mažesnius miestelius k.a. Lauksodį, Zidikius, nemaž prisidėjo prie katalikystės atgaivinimo taipogi ir Bernardinai 1605 m. Chodkevičiaus parkviesti Kretingon, o kiek paskiaus kitų didžiūnų į Tytavėnus ir Reseinius.

Taip besidarbuojant ir vienuoliams ir svietiškiems kunigams dauguma klaidatikių grįžta katalikystėn; vyskupai ir didžiūnai kasmet statydina naujas bažnyčias, arba išjieško ir atima iš klaidatikių per teismą senas užgrobtasias. Tame dalyke sumanumu ir uolumu atsižymėjo labiausia kun. Kazakevičė, Varnių kanonikas, kurs atgavo iš kalvinų Kelmės bažnyčią, o dėl Šilavos bažnyčios turėjo net per 10 metų bylinėties su kalvinais, kol ant galo kalvinai pralaimėję bylą, turėjo netik bažnyčią katalikams sugrąžinti, bet ir nemaž pinigų primokėti.

Pradėtąjį vysk. Giedraičio katalikystės atgaivinimo darbą Žemaitijoj, varė pasekmingai ir Giedraičio įpėdiniai vyskupai. Mik. Pacas, St. Kiška, Abr. Vaina, Geiša Eliaševiče. Mirus šiam pastarajam 1633 m. Žemaičių vyskupijoje buvo jau 73 katalikų bažnyčios.

Sustiprėti katalikystei Žemaičių vyskupijoj padėjo nemaž ir naujos mokyklos. 1629 m. atvyksta Kaunan jezuitai. Jie daro viešus polemiškus pašnekėsius su luterais. Garsusis pamokslininkas Kaz. Kojalavičė savo puikiais lietuviškais pamokslais pritraukia tiek žmonių, kad bažnyčioje netelpa. Padedant Kauno maršelgai Skorulskiui jezuitai pasistatę Kaune bažnytėlę, uždeda prie jos mokyklą, o kiek vėliaus atsiranda čia pat ir puikus jezuitų vienuolynas su dailia bažnyčia. Kauniškiai jezuitai pradeda steigti mokyklas ir kitose žemaičių vyskupijos vietose. Įpač garsi buvo jezuitų mokykla Kražiuose. Pradžią tai mokyklai padarė vysk. M. Giedraitis

padovanojęs 1607 m. jezuitams namus, su išlyga, kad ten apsigyvenę uždėtų mokyklą. Kražių savininkas Radvilas Naslaitėlis 1613 m. padovanojo jezuitams savo dvaro rūmus, kurie atsakančiai perdirbta ir paversta į ruimingą mokyklą. Ji gyvavo beveik per du šimtu metų (iki 1773), turėjo garsingus mokytojus k. a. Sarbievskį, Wyrwiczą, Kaz. Kojalavičę ir k. Iš tos mokyklos išėjo daug mokytų ir dievobaimingų vyrų—kunigų, visuomenės veikėjų, valdininkų.

Beveik tam pačiam laike atsiranda Bernadinų mokykla Kretingoje, Dominikonų Kalvarijoj ir didelė daugybė mažesniųjų mokyklėlių prie vietinių bažnyčių.

Veikiant bažnyčiai ir mokyklai išvien klaidatikystė pradeda Lietuvoje eiti kaskart silpnyn, protestantų mokyklos ima tuštėti ir užsidarinėti, o suklaidintieji lietuviai grįžta atgal katalikų bažnyčion. Tatai protestantizmo banga kaip ūmai Lietuvoje iškilo, taip lygiai ūmai ir nuplaukė, palikus tik kur-ne-kur mažus klanelius, kaipo savo buvimo pėdsakus.

Žemaičių vyskupija XVI amžiuje pragyveno iš-tikrųjų didelį krizį ir gal būtų ir visa protestantiška tapus, kad nebūt to pavojaus prašalinęs garbingos atminties vysk. M. Giedraitis. Jo neužmirštinas nuopelnas tame, kad jis vos su šešiais kunigais belikęs, netiktai jiems tikrai apaštališką dvasią įkvėpė, bet ir su jų pagalba naują dorą kunigų kartą išauklėjo ir pats pradėto sykį terp žemaicių apaštališko darbo iki mirsiant neapleido. Tatai jei kam priguli garbus Žemaitijos apaštalo vardas, tai po teisybei vienam tik vyskupui M. Giedraičiui.

Gerai tai suprazdami Amerikos lietuviai savo atsišaukime į popiežių Leoną XIII rašytame 1900 m. buvo išreiškę geismą, idant Apaštališkas Sostas teiktus vysk. M. Giedraitį palaimintuoju pripažinti[1]). Ar tas geismas kada-nors išsipildys, labai abejotina. Nes «Balso Amerikiečių» rašytojai matomai neatkreipė kaip reikiant domos į sąlygas, kurių paprastai prie iškilmingos beatifikacijos reikalaujama. Tos sąlygos išpildyt mums lietuviams šiandiena būtų dar persunku ir beveik negalima[2]). Bet kas netik galima, bet ir būtinai reikia—tai pasistatyti sau klausimas: kokiuos gi pamokymus šiame XX amžiuje duoda mums mūsų protestantizmo XVI-jo amžiaus historija.

---

[1]) Sk. Balsas Amerikiečių lietuvių į Tėvą Šv. Leoną XIII etc. Tilžėje, 1900, psl. 15.

[2]) Kas norėtų geriau tai suprasti, tegu perskaito neseniai užbaigtą beatifikacijinį Ioannos d'Arc procesą ir pačių beatifikacijos iškilmių aprašymą.

VIII.

Tų pamokymų, tiesą pasakius, esama nemaž, bet visų, svarbiausieji bene bus tik tie, kurie savaimi kilsta iš palyginimo dabartinio katalikystės padėjimo pas mus su tuo, kokiu jis buvo Lietuvoje antroje XVI šimtmečio pusėje.—

Kągi tat mums parodo tas palyginimas?

Mūsų nuomone, jis parodo pirm visko, jog dabartinė katalikystė Lietuvoje yra įžengusi aštraus krizio periodan ir jog tam kriziui prašalinti, šiandiena reikia beveik to-pat, ko reikėjo ir XVI amž. pabaigoje, būtent:

1) reikia pirmiausia tokių uolių, darbščių ir šventų vyskupų, kokiu buvo M. Giedraitis;

2) reikia gerų seminarijų, tokių kaip buvusi Vilniaus jezuitų akademija, o taipogi ir gerų šiaip-jau mokyklų;

3) reikia tokių gerų pamokslininkų, kaip Kaz. Kojalavičе, kurie sugebėtų savo pamokslais žmones bažnyčion patraukti, jų protą tikėjime užgrūdinti ir širdį prie doros palenkti;

4) reikia tokių gabių rašytojų, kaip Daukša ir Širvydas, kurie net ir giliausius religijos bei mokslo klausimus sugebėtų dailia lietuviška kalba išgvildenti;

5) reikia galop dosnių geradarių, kurie nesigailėtų savo skatiko Lietuvos bažnyčioms statydinti ir papuošti, katalikiškoms Lietuvos mokykloms ir draugijoms steigti ir palaikyti, geriems lietuvių laikraščiams ir knygoms terp tamsių žmonelių praplatinti.

Visi tie penki dalykai taip yra svarbus, kad neprošalį bus apie kiekvieną iš jų skyrium keletą žodžių pasakius.

Kad katalikystė šiandiena yra pas mus įžengusi krizio periodan, apie tai mums matos, vargiai bau kas besiginčys. Kaip XVI amžiuje taip ir dabar pas mus atsirado naujos minties srovės, nauji terp žmonių subruzdimai. Skirtas tik tame, kad tos srovės tuomet ėjo iš viršaus, šiandiena gi jos eina iš apačios; tuomet raginta mūsų prosenius atsimesti nuo s e n o katalikų t i k ė j i m o, šiandiena gi giedama: «Atsimeskim nuo s e n o j o s v i e t o»[1]), t. y. raginama atsimesti nuo senoviškos tvarkos ne vien politiškos, bet ir sociališkos, tautiškos, religijinės ir net šeimyninės. Tas «spausmo svietas», anot mūsų „kovotojų“ reikia būtinai „išardyti iš pamatų“[2]), idant „kas buvo nieks būtų viskuo“[3]). Todėl jei XVI amž. ginčytasi apie tai: katra krikščionystės forma geresnė—katalikų ar protestan-

[1]) Sk. K o v o t o j ų g i e s m ė s, Philadelphia Pa, 1907, psl. 7.
[2]) Ib. psl. 3.
[3]) Ib. psl. 3.

tų—tai šiandiena kova eina terp to paties senojo katalikų tikėjimo ir naujos socïalizmo religijos, nematančios senoje katalikystėje nieko gero. „Atsimeskim nuo senojo svieto“! Na, ir atsimetama nuo visko. Buvo s e n i a u Dievas, lauk jį! Buvo Bažnyčia—šalin ją! Buvo kunigystė, moterystė, tautystė, nuosuovybė, dora, pasišventimas, paklusnumas, kantrybė ir kiti senojo svieto pagrindai... Naujas tikėjimas—visa tai irgi meta lauk, nes jis mat tur išardyt seną svietą „i š p a m a t ų“ ir sutverti suvis naująjį „švento darbo valdyboj laisvoj“[1]). O jau to „naujo“ tikėjimo pasekėjų pažiūros į „senąją“ kunigiją kam-gi nežinomos:

Kunigs—vilnų mūs' kirpikas,
Ponas—kailio mūs lupikas...
Nedejuokim,
Tiktai šluokim
Įnagius skriaudos (op. c. p. 15).

Jų programas ir tolesnio veikimo planas trumpas:

Raudoną ženklą iškėlę augščiau...
Kovon su priešu greičiau, greičiau.
Šauk visus,
Kalk ginklus,
Tais ginklais
Dalinkis su visais (op. c. p. 9).

arba:

Mes naikinsme ir daužysme
Rausim iš šaknų sostus;
Naują tvarką padarysme,
Tyronų galybė grius (p. 40).

O rezultatas tos kovos, anot tų kovotojų pranašystės, būsiąs toks:

Bus žemėj' Dievo karalybė,
Žydės visų žmonių brolybė,
Ramumas meilė viešpataus
Ir labui žmonės tetarnaus...

Koks bus tas „labas“ ant griuvėsių senojo svieto, pigu suprasti. Metai 1905 aiškiai parodė. Sunku tikėties, kad šitie naujo tikėjimo išpažintojai supras kada-nors, jog ne viskas sename svietė yra griautina. Juk jo pamatus sugriovus nieko nebegalima bus ant griuvėsių pastatyti. Plačiau tai išrodinėti neapsimokėtų. Jų galvoj joks ramus tvėrimo darbas netelpa. Griovimo manija pas juos yra beveik tokia pat psychiškoji liga kaip ir persekiojamoji manija pas tikrus pamišėlius.

Žinant tai Katalikų Bažnyčiai, kaipo tikro kulturinio gyvenimo palaikytojai, reikia šiandiena pirm visko stengties kuo-

[1]) Sk. Kovotojų giesmės psl. 7.

labiaus s u s t i p r ė t i. Tam tikslui reikia kuodaugiausia rūpinties patobūlinti savo vidujinė tvarka, geriau suorganizuoti visas dvasiškijos veikimas, sumaningiau sujungti kruvon savo gyvosios spėkos. Inicïatïva tame dalyke priklauso vyskupams. Jie tai pagal savo pašaukimo privalo būti veikiančios kunigijos vadovais, globėjais ir patarėjais. Jei mes turėsime Lietuvos vyskupais žmones dorus, veiklius, uolius, mokytus, panašius į M. Giedraitį, tuomet galėsime tikrai laukti mūsų katalikiškajai Lietuvai garbios ir skaisčios ateities. Jokie naujų tikėjimų skelbėjai nebus tuomet lietuviams pavojingi. Mūsų žmonės žinos, kur yra tikri jų dvasiški ganytojai, o kur tuščiakalbiai „raudonos vėliavos“ nešėjai—manïakai. Bet ką-gi daryt, kad mes susilauktumėm gerų lietuvių vyskupų, kurie mylėtų netik Dievą ir Bažnyčią, bet ir mūsų kalbą ir mūsų tautiškiems reikalams užjaustų? Juk vyskupų paskirimas ne nuo mūsų priklauso.

Kad vyskupų paskirimas ne nuo mūsų priguli—tas tiesa. Vyskupus mums duoda Apaštališkasis Sostas, susitaręs su rusų valdžia. Bet nuo mūsų priguli nesnausti, kuomet kilsta klausimas apie vyskupų paskyrimą Lietuvon. Mes netik turim teisę, bet ir privalom nurodyti ir šv. Tėvui Ryme ir rusų valdžiai Peterburge, kokie kandidatai į vyskupus mums negeistini arba neatsakantis.

Dabar visos trįs Lietuvos vyskupijos tebėra našlaitės. Geriausiame padėjime yra Žemaičių vyskupija—ji neabejoja, jog dabartinis jos valdytojas J.M. vysk. Cirtautas tikras lietuvys—taps neilgtrukus Žemaičių vyskupu.

Apie Vilniaus ir Seinų vyskupiji kol kas jokios nėra žinios. Bet rodos, neapsiriksime pasakę, jog ten lygiai kaip ir į Kauno pavyskupius greičiausia bus peršami kandidatai iš tarpo kunigų lenkų, mokančiųjų lietuviškai. Taigi lietuviams reiktų savo laiku sužinoti apie tuos kandidatus ir nurodyti Rymui, ar jie tinka į vyskupus, ar ne ir dėlko. Susižinojimams su Apaštališku Sostu, reiktų būtinai turėti Ryme savasis lietuvys rezidentas. Labai gaila, kad tokio rezidento klausimas pakeltas neperseniai „Viln. Žiniose“ ir „Viltyj“ pasiliko neišrištas. Nėsant rezidento, reiktų bent dažniau tame dalyke susirašinėt su lietuviams prilankiais Rymo prelatais. Užmegstosios per pernykšti lietuvių apsilankymą Ryme pažintis reikėtų mets nuo meto laiškais atnaujinti. Kaip kituose dalykuose, taip ir vyskupų klausime reiktų mums elgties sulig principo: „Prašykite, o bus jums duota“.

Bet vyskupas, nors būtų kuogeriausias ir net lygus M. Giedraičiui nedaug teįstengs padaryti pats vienas be g e r ų k u-

nigų, o gerų kunigų niekad nesusilauksime be gerų seminarijų.

Lietuvoj tėra tik trįs dvasiškosios seminarijos: Kaune, Vilniuj ir Seinuos. Mūsų „pirmeiviai“ gali į jas žiūrėti kaip sau nori, bet faktas pasiliks faktu,—jog tos seminarijos yra ištikrųjų mūsų krašte visų augščiausios mokyklos. Iš jų išeina mūsų kunigija, ant kurios tie patįs pirmeiviai pradeda dabar net rūgoti, kad ji norinti visas socĭalinio veikimo sritis užgrobti, nieko svietiškiems veikėjams nepalikdama[1]). Žinoma, tie skundai visai neteisingi, nes jei mūsų kunigai veikia ne vien bažnyčioje, bet ir įvairiose draugijose, ūkio rateliuose, mokyklose ir kitose mūsų kulturinio gyvenimo srityse, tai vien dėlto, kad kol kas nėra užtektinai svietiškos katalikiškos inteteligentijos, kuri netik norėtų ir mokėtų socĭališkai darbuoties, bet ir sugebėtų įgyti pilną žmonių užsitikėjimą. Kam tat rūpi Lietuvos gerovė, turėtų nešnairuoti į kunigus dėl jų veikimo, bet džiaugties, kad kulturiškas darbas pas mus pirmyn eina ir geisti, kad tie veikėjai būtų kas kart geresni ir Lietuvai naudingesni. Bet kad jie tokiais galėtų tapti, reikia kad seminarijos juos prie to prirengtų. Deja, negalima pasakyti, kad mūsų seminarijos tą darbą ideališkai atlieka. Seminarijos tikslas—duoti būsiantiems kunigams tikrą dvasišką mokslą ir ištobulinti juos doroje. Ar mūsų seminarijose duodamasai mokslas yra užtektinas—netyrinėsime: nurodysime tik dvasiškos jaunuomenės teisingą geismą, idant lekcijų klausymas nebūtų tuščiu laiko gaišinimu, idant gerb. profesoriai aiškindami tą ar kitą mokslo dalyką tikrai padėtų klierikams jį suprasti ir išmokti, o nesupratusiems per lekcijas kad nepasigailėtų laiko privatiškuose pašnekėsiuose svarbesnius ir sunkesnius klausimus plačiau paaiškinti. Labai svarbu gerų rankvedžių ir pačių profesorių parinkimas. Mūsų nuomone, vyskupai rinkdami kandidatus į seminarijos profesorius turėtų atsižiūrėti į tris dalykus: 1) į kandidato dorą, 2) ar kandidatas turi prelegento talentą ir 3) ar tikrai myli mokslą.—Kunigų mokslo nemylinčių, nors ir dorų reikėtų visai į profesorius neskirti, nes profesorius pagal savo pašaukimo—privalo būti mokslo vyras.

Šalip mokslo seminarijų vyriausybė turėtų nemažiau atkreipti domą ir į išlavinimą savo auklėtinių doroje. Seniau tas darbas buvo užkrautas ant visos seminarijos vyriausybės. Pradedant nuo rektoriaus ir baigiant jauniausiu profesorium—visi aiškindavo klierikams ascetikos mokslą, sakydami paeiliui

[1]) Sk. „Vilties“ 45 (230) n-ryje straipsnį: Sodžiaus inteligentija“.

kas savaite konferencijas. Dabar tą sunkią ir svarbią funkciją pildo pats vienas klierikų dvasiškasai tėvas, ant kurio tokiu būdu ir krinta visa atsakomybė už gerą ar blogą klierikų išlavinimą doroje. Iš čia aišku, kaip rūpestingai privalo vyskupai rinkti kandidatą į seminarijos tėvus dvasiškus. Toks kandidatas turėtų būti netik lipšnus apsiėjime ir išmintingas uolume, bet ir apsipažinęs su ascetika, žinąs gerai kunigijos gyvenimą su visais jo pavojais, o draug ir tikrai iškalbingas, sugebąs visas savo konferencijas padaryti gyvomis, interesingomis ir aktuališkomis[1]). Jei jis to nepadaro, jei klierikai ant jo konferencijų miega,—tuomet suprantamas dalykas, klierikai išeis iš seminarijos beveik tokiais, kokiais jon įėjo, t. y. mažai arba ir visai doroje neišlavinti. Ko galima laukti iš tokių kunigų—pigu įspėti...

Daug galėtų padėti klierikams doroje išsilavinti tikrai tėviškas seminarijos pardėtinių apsiėjimas su auklėtiniais. Reiktų kad seminarijų pardėtiniai pasirūpintų patraukti prie savęs klierikų širdis, geriau suprasti jų pia desideria, jų idėalus ir net svajones. Klierikai turėtų matyti seminarijos rektoriuje ir inspektoriuje savo mylimuosius dvasiškus tėvus, o profesoriuose—savo vyresniuosius brolius. Deja, tų naturališkų santykių kol kas mūsų seminarijose nerandame: čia vis da pardėtiniai sau, klierikai sau: cor patrum non est conversum ad filios neque cor filiorum ad patres. Pardėtiniai nenori o gal ir negali suprasti psychologijos klierikų, klierikai vėl nesupranta savo pardėtinių; iš čia ir kilsta abipusinis neužsitikėjimas ir nesusipratimas, gimdąs vieton meilės vien šaltus, oficïališkus, o neretai net ir stačiai veidmainingus iš abiejų pusių prietykius. Nujauzdama tai seminarijų vyriausybė kai-kada kaltina viešai klierikų atkaklybę ir tautišką šovinizmą, klierikai gi patylomis kritikuoja netaktišką o kartais ir partïvišką savo pardėtinių pasielgimą, įpač ten, kur seminarijos auklėtiniai skirstoma į geruosius avinėlius—lenkus ir nedorus—ožius lietuvius ir kur meilė lietuviškos kalbos skaitos jeibe latiniškai vadinama: animi infirmitas atque defectus superioris virtutis. Reiktų sykį jau nusikratyti nuo tų pažiūrų ir nebeskaityti lietuvystės tarp didžiųjų nuodėmių,

[1]) Kiekvieną pasirinktąją tėmą turėtų paaiškinti tikrais paimtais iš kunigų gyvenimo faktais. Tiems faktams sužinoti turėtų, vyskupui leidžiant, kreipties į visus vietinės vyskupijos klebonus, prašydamas, kad jie nupieštų kunigų vikarų jeibes, o taipogi ir į visus vikarus, idant tie savo žarų nurodytų tikras klebonų jeibes. Tokiu būdu prisirinktų faktiškos medžiagos daugiau neg reikia.

už kurias klierikai vejami lauk iš seminarijų. Metas būtų taipogi leisti klierikams skaityti netik „Saltinį“ ir „Vienybę“, bet ir „Draugiją“ ir „Vilį“. Metas būtų pastatyti lietuviškos kalbos išguldymą seminarijose kaip reikiant, o nežiūrėti į tą išguldymą vien kaipo į malum necessarium. Didelę atsakomybę užsitrauks ant savęs mūsų seminarijos išleizdamos kunigus nemokančius nei gerai lietuviškai kalbėti, nei taisykliškai rašyti. Fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi. Argi nebus kunigų pažeminimas, jei kokie „cicilikai“ mokės geriau į žmonės prakalbėti, negu kunigėliai?!

Mokėjimas dailiai prakalbėti, aiškiai išdėstyti savo mintis—tai vienas iš didžiausių įrankių Dievo mokslui terp žmonių skelbti. Kunigas pagal savo pašaukimo—privalo būti geras kalbėtojas, jau vien delto kad privalo būti pamokslininkas. Deja, mūsų seminarijose maž į tai teatsižiūrima. Netik parapijų bažnyčiose, bet ir katedrose tikrų pamokslų kaip ir nebėra: jų vietą užėmė sausas katekizmo formulų gromulojimas pagal Zollnerį ar kitą kokį panašų autorių. Visai užmirštama apie tai, jog tos pačios religijinės tiesos suvis kitaip buvo išguldomos šv. Povilo Ap., kitaip šv. Jono Auksaburnio, kitaip šv. Bernardo, kitaip Skargos arba Širvydo. Tiesos pasilikdavo visada tos pačios, bet sakytojai mokėdavo padaryti jas aktuališkomis, pritaikintomis prie nuolat besimainančių vietinio gyvenimo sąlygų ir aplinkybių. Deja to aktuališkumo šios gadynės pamoksluose visai nerandame. Sausas dogmatizavimas ir lygiai sausas moralizavimas, jokiais iš bėgančio gyvenimo pavyzdžiais nepapuoštas—tai nuolatinis mūsų pamokslų turinys. Garsesnių pamokslininkų, kurių klausyti žmonės begte bėgtų—per visas tris Lietuvos vyskupijas, kas-žin ar surastumėm bent keletą. Per tai kaimiečiai ir miestų darbininkai klauso pamokslų vien iš papratimo, o inteligentija dažniausia visai jų neklauso, pasiteisindama tuo, kad ji katekizmo formulas iš gymnazijos žinanti, pamoksluose gi norėtų išgirsti ką-nors naujo, o to ten visai nerandanti. Ir ką galima ant to pasakyti? Beveik nieko, nes taip yra iš-tikrųjų. Mūsų pamokslai dažniausiai sausi, neaktuališki, ir per tai niekam neinteresingi. Jei jų ir klausoma da kol kas, tai vien su nuovargiu ir nuobodžiu, ir žiūrima į tą klausymą, kaipo į sunkios priedermės pildymą. Jei XVI amž. pamokslininkai būtų apsakinėję Dievo Žodį taip, kaip pas mus dabar, be abejo nebūt sugrąžinę suprotestantėjusių lietuvių katalikų Bažnyčion. Todėl jei mes norime šiandiena sustiprinti ir atgaivinti katalikystę Lietuvoje, turime rūpinties apie išauklėjimą naujų gerų pamokslininkų, kurių

pamokslai būtų visiems miela klausyti. Čia reikia atsiminti sena patarlė: p o e t a e n a s c u n t u r, o r a t o r e s f i u n t. Tatai jau seminarijoj reiktų tyrinėti, kurie klierikai turi sakytojų talentą ir juos speciališkai auklėti. Ilgainiui tokie gabūs pamokslininkai reikėtų skirti katedrosna ir į didesnius miestus, kur daugiau klausytojų bažnyčiosna susirenka. Ypač katedros turėtų pasirūpinti apie gerus pamokslininkus. Bet kadangi geram prisirengimui prie pamokslo šalip talento reikia da ir laiko, todėl katedrų pamokslininkus reikėtų paliuosuoti nuo kitų bažnytinių priedermių. Tuomet tik tegalima būtų teisingai reikalauti iš tokių pamokslininkų tikrai gerų, dailių ir aktuališkų pamokslų...

Rūpindamiesi pamokslininkystės pakėlimu, mūsų vyskupai turėtų iš kitos pusės pasirodyti taipogi viešais lietuviškos katalikiškos spaudos globėjais. Dabartinis popiežius Pijus X nesyk nurodinėjo svarbumą katalikiškos spaudos, kaipo krikščioniškų idėjų platintojos ir Bažnyčios apgynėjos. Ir iš-tikrųjų kas-gi nežino, jog gera knyga ar laikraštis pasiekia kartais net tokius užkampius, kur joks kunigas negal apsilankyti. Gero kunigo pamokslininko klauso daugiausia keli tukstančiai žmonių, o gerą straipsnį ar brošurėlę gal perskaityt žmonių milionai. Todėl jei tokie gabūs rašytojai kaip kun. Daukša buvo reikalingi XVI amž. kaipo vysk. M. Giedraičio pagelbininkai jo apaštališkame darbe, tai šiandiena, dauginantis literaturai antikrikščioniškai, tas reikalingumas yra dar didesnis. Jei tat mes norime, kad visoki nauji «mokslai» nenusmelktų katalikystės Lietuvoje, privalom nesnausti, bet kuogreičiausia tverti gerą lietuviškąją katalikiškąją literaturą. Čia su viena lenkiškaja juk neapsiginsime.

Ačiu Dievui ikšiol mums netruko lietuvių rašytojų. Seniau turėjom Daukšą, Širvydą, Valančių, Baroną. Turim ir dabar nemaž gabių kunigų, gerai valdančių plunksną. Jie daro ką gali. Bet naujos aplinkybės reikalauja naujų darbininkų. Tiems tat jauniems kandidatams į būsiančius mūsų rašytojus visuomenė turėtų nepasigailėti skatiko, aprūpinti juos medžiagiškai, kad jie galėtų išeiti augštesnius mokslus, pabuvoti užrubežyje ir tokiu būdu geriau prisirengti prie savo būsiančio pašaukimo. Metas jau būtų nusikratyti nuo negudrios pažiūros į kunigą rašytoją, lyg į žmogų nevisai normališką, arba net ir kaipo slaptą Bažnyčios priešą. Žinoma būtų klaidingas principas — statyti visados kiekvieną kunigą-rašytoją augščiau už kunigą nerašytoją, nes visokių esama ir rašytojų; bet dar didesnė priešinga klaida — statyti visados kunigą nerašytoją augščiau už kunigą rašytoją; nes terp kunigų ne-

rašytojų, kaip gyvenimas parodo, dar mažiau tėra pilnai įvykintų šventybės idėalų. Kitose katalikiškose salyse, k. a. Francijoj labai nedaug terasime kunigų, kurie savo gyvenime nebūtų išleidę bent vienos knygelės. Būtų labai geistina, idant ir mūsų kunigija imtų tame dalyke pavyzdį iš savo brolių francuzų ir nesibijotų plunksnos. Tegu kiekvienas lietuvis kunigas per visą savo gyvenimą parašo n o r s v i e n ą g e r ą veikalėlį, — o pamatysime, jog mūsų lietuviškoji katalikiškoji literatura į trumpą laiką taps Lietuvos gyvenime labai svarbium kulturišku veiksniu. Tie-gi iš kunigų tarpo, kurie patis netur talento arba laiko užsiimti literatura — tegu nemano, būk jie jau n i e k u o negalį prisidėti prie mūsų rašliavos pakėlimo. Tai visai netiesa. Nes negalintieji patis rašyti — g a l i p a d u o t i m i n t į t i k r a m r a š y t o j u i, nurodydami, koks veikalas būtų geistinas parašyti, gali duoti pinigų literatiško konkurso apskelbimui, gali savo lėšomis gatavą veikalą išleisti, išleistąjį terp žmonių išplatinti ir tt. Tokiu būdu katalikystės sustiprinimui, doros pakėlimui, sociališkųjų sąlygų pagerinimui — kartais kunigas-nerašytojas gali net daugiau padaryti, negu pats gerasis kunigas-rašytojas. Tatai nieks teneatsisako nuo darbo

Šalip literaturos nemažesnės svarbos yra ir kitas kulturiškas veiksnis — d a i l ė[1]). Dailios bažnyčios, dailus jose paveikslai ir stovylos kelte kelia žmogaus dvasią prie visokios grožybės šaltinio — Dievo. Tatai kam rūpi katalikystės sustiprinimas Lietuvoje, tas turėtų būtinai pagal išgalėjimo prisidėti prie statydinimo ir puošimo mūsų bažnyčių. Įpač kunigų turtas iš altorių surinktas, pirmučiausia ir reikėtų apversti altorių ir bažnyčių pagražinimui. Tuotarpu, deja, pas mus tame dalyke dažniausia suvis kitaip dedas. Kunigo turtas, jei netenka jo giminėms, tai eina gan dažnai svetur ar tai kaipo stipendijos, ar kaipo auka misijoms palaikyti ir tt. Žinoma girtinas daiktas prisidėti prie stabmeldžių bei žmogėdžių atvertimo prie tikrojo Dievo. Bet nereiktų užmiršti, jog tokių stabmeldžių ir net žmogėdžių atsiranda dabar ir pas mus kas-kart daugiau[2]). Ką padės mūsų rūpestis apie kokius ten Afrikos ar Australijos žmogėdžius, jeigu patis mūsų broliai lietuviai išvirs į dar piktesnius bedievius ir bešjrdžius žmogėdžius. P r i m a c h a r i t a s a b e g o — o kas gi yra kiekvienas lietuvis, jei ne mūsų a l t e r e g o. Taigi pirm visko veskim pačius lietuvius prie

[1]) Slg. „Draugijos“ t. V, p. 23—24.

[2]) Užteks čia priminus tokį žmogų-žvėrį, kaip B u t ė n a s (kunigo brolis), arba naujausius kauniškius ekspropriatorius, kaip J u š k e v i č ė, B o r t k e v i č ė ir k. Kuo jie geresni už žmogėdžius? . .

tikrojo Dievo, tam tikrajam Dievui statykim dailias bažnyčias, o prie bažnyčių steigkim bažnytines mokyklas, prieglaudas, įvairias draugijas, kningynus ir t. p. kulturines įstaigas. Jos palengvėl patobūlins socĭališkas sąlygas mūsų krašte, pagerins žmonių būvį, pakels apšvietimą, o draug, kaipo kunigų vedamos, prisidės tuomi-pat nemaž ir prie katalikystės sustiprinimo. Visi tat kunigai, o įpač baigiantieji savo amžių, turėtų jau suprasti tą svarbią tiesą, jog užrašant testamente savo turtus nėra geresnio tikslo, kaip augščiau nurodytieji, t. y. aukojimas Lietuvos bažnyčioms, mokykloms, draugijoms, prieglaudoms ir t. p. mūsų įstaigoms.

* * *

Būtumėm labai laimingi, jei šios augščiau nurodytosios kulturiškos priemonės katalikystei sustiprinti rastų atbalsį mūsų kunigijos širdyse. Žinoma, toli ne viską čia pasakėme. Pilnesniam pajudintųjų klausimų išgvildenimui reiktų parašyti plati kninga. Ilgainiui gal kas tokį veikalą ir parūpins. Mums čia tik rūpėjo, pasinaudojant Giedraičio jubiliejum, tie klausimai trumpai pajudinti. Giedraičio laike žemaičių vyskupijoje buvo vos 6 kunigai belikę. Dabar tas skaitlius išaugo iki 600. Bet klystų, kas manytų, jog ir katalikystė per tuos praslinkusius 300 metų tapo šimtą kartų stipresnė ir jog pavojus katalikystės žlugimo pas mus jau visai pranykęs. Tiesa, protestantizmas šiandiena nebebaisus priešas. Bet už tat jo vieton argi ne bando stoti ateizmas su anarchizmu. Protestantizmo šalininkais ir platintojais XVI amž. buvo daugiausia p o n a i; dabar k a t a l i k y s t e i mūsų ponai nebebaisųs, nes nors ir neapkenčia kunigų lietuvių, bet visgi patįs būdami katalikais, griauti katalikystės nebebando; jiems kur-kas daugiau rūpi nuslopinti mūsų t a u t y s t ė. Dabartiniai katalikystės priešai —tai mūsų pačių geriausios jiegos —žymi dalis mūsų jaunos svietiškosios inteligentijos. E t i n i m i c i h o m i n i s d o m e s t i c i e i u s. Taigi nemetas ilsėties ir snausti. Reikia budėti ir jausti. Reikia naujas jiegas gaminties naujam pavojui atremti. Tos jiegos tai t i k ė j i m a s, d o r a ir m o k s l a s.

Patėmytos spaudos klaidos.

Atspausta	reikia skaityti
p. 3 1609 m. 11 d.	1609 m. gegužio 11 d
„ 16 Norkuskį	Narkuskį